

O'ZBEKISTONDA IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALAR UCHUN YARATILGAN TA'LIM TIZIMINING IJTIMOIIY AHAMIYATI

QarDU magistranti
Mardonova Mashxura

Annotatsiya. Inklyuziv ta'lim - jismoniy aqliy nutqiy ruhiy rivojlanishdan ortda qolgan bolalarning alohida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarni hisobga olgan holda barcha bilan teng sharoitda ta'lim olish imkoniyatini beradigan ta'lim shakli. Bu ta'limning afzalligi shundan iboratki inklyuziv ta'limga jalb etish orqali alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar umumiy ta'lim muassasasida tengqurlari bilan birgalikda ta'lim olish imkoniyatiga ega ega bo'ladi.

Kalit so'zlar: *O'zbekiston, Imkoniyati cheklangan, logopatlar, nogiron, nafaqa puli, kar-soqov, diskomfort holat, ko'zi ojiz, aqli zaif, inklyuziv ta'lim, difektolog*

Jahon ta'limi amaliyotida ta'lim oluvchilar ehtiyojlariga moslashuvchan o'quv muhitini yaratish, variativ o'quv dasturlaridan foydalanishga bo'lgan ehtiyoj kun sayin ortmoqda. BMT ning ta'lim sohasidagi siyosati yo'nalishlaridan biri bolalarning alohida ta'lim ehtiyojlari xilma-xilligini hisobga olgan holda ta'lim berishni nazarda tutadigan inklyuziv ta'lim g'oyalarini ishtirokchi davlatlar tomonidan keng amalga oshirilishini ta'minlash hisoblanadi. YUNESKOning inson huquqlari va erkinliklarini ta'minlashga qaratilgan dasturlari alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalar va kattalar uchun xavfsiz va qulay ta'limni ta'minlashga qaratilgan me'yorlar, standartlar hamda intellektual hamkorlikni modernizatsiyalashga yo'naltirilmoqda.

Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida belgilangan ijtimoiy tenglik qoidalarini amalga oshirishda ta'limning barcha uchun ochiqqligini, gender jihatdan tenglikka asoslanganligini ta'minlovchi mexanizmlarini amaliyotga joriy etish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

JSST ma'lumotiga ko'ra, dunyo aholisining 15 foizi nogironligi bo'lgan shaxslar tashkil qilib, 2022-yilda ularning soni 1 milliardga yetgan.

Imkoniyati cheklangan har bir bolaning ta'lim va tarbiyasi bilan shug'ullanish alohida e'tibor talab etadi. Lekin statistikaga ko'ra 2020-yilning o'zida O'zbekistonda ko'plab umumta'lim maktablarida 13 ming nafarga yaqin nogironligi bo'lgan o'quvchilar inklyuziv ta'lim bilan qamrab olingan.

O'zbekiston Nogironlar jamiyatining viloyat, tuman va shaharlarda 159 ta bo'limi mavjud bo'lib, 600 ming nafar jismoniy imkoniyati cheklangan insonlarni birlashtirgan. 2015-yilda 12 ming nafar fuqaroga tibbiy xizmat ko'rsatildi. O'zbekistonda nogironligi bo'lgan shaxslarning rasman e'lon qilingan soni aholining 2,1 foizini tashkil qiladi. Butun dunyo aholisining taxminan 15 foizi nogironlikning u yoki bu shakliga ega

ekanligini hisobga olsak, ehtimol, bu raqam yuqoriroq bo'lishi kerak. 2019-yilning oxiridagi holat bo'yicha O'zbekistonda 693,9 ming nafar nogironligi bo'lgan shaxs (295,5 ming nafar ayol va 398,4 ming nafar erkak), jumladan 111,3 ming nafar 16 yoshgacha bo'lganlar (48,8 ming nafari qiz va 62,5 ming nafari o'g'il bolalar), pensiya va ijtimoiy nafaqa olgan. Bu past rasmiy raqamlar nogironligi bo'lgan shaxslarni qo'llab-quvvatlash sohasida qo'llaniladigan O'zbekistonda nogironlikni baholash va aniqlashning amaldagi cheklangan ta'rifiga ta'sir etuvchi eskirgan tizimi bilan izohlanishi mumkin. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, mamlakat aholisining 3 va undan katta yoshdagi qariyb 13,5 foizi nogironlikning qaysidir shakliga, 3,5 foizi esa og'ir nogironlikka ega bo'lishi mumkin.

Mamlakatimizda inklyuziv ta'limni ta'lim oluvchilarning ijtimoiy ehtiyojlari va shaxsiy manfaatlaridan kelib chiqqan holda fan, ta'lim va ishlab chiqarishning mustahkam integratsiyasini ta'minlash asosida tashkil etishning huquqiy – me'yorlari ishlab chiqilgan. “Alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'limni tashkil etish maqsadida ta'lim muassasalari moddiy texnika bazasini mustahkamlash, o'quv dasturlarini adaptivlashtirish, sog'lomlashtiruvchi sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish hamda bu jarayonga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash” kabi muhim vazifalar belgilandi. Boshlang'ich ta'limda o'qitish sifatini yaxshilash, o'quvchilarning imkoniyatlariga mos, davlat ta'lim. 5 standartlari me'yorlari inobatga olingan o'quv muhitini samarali tashkil etish, bu jarayonda tashkilotlar va jamoat institutlari hamkorligini kuchaytirish yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Mazkur ijtimoiy-pedagogik masalalarni hal etishda ta'lim, sog'liqni saqlash va mahalla tashkilotlarining imkoniyati cheklangan bolalarni sifatli ta'lim xizmatlari bilan ta'minlash borasidagi o'zaro manfaatli hamkorligi talab etiladi. Bu esa, boshlang'ich sinf o'qituvchilarida metodik mahorat, kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning klasterli yondashuvlari, tashkiliy omillari, pedagogik-psixologik shart-sharoitlari, inklyuziv sinflarda darslarni tashkil etishga qo'yiladigan didaktik talablarni aniqlashtirishni taqozo etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 1 dekabrda PF-5270-son “Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”, 2019 yil 29 aprelda PF5712-son “Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida”, 2020 yil 6 noyabrda PF-6108-son “O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish choratadbirlari to'g'risida”gi, 2022 yil 28 yanvarda PF-60-son “2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida”, farmonlari, 2020 yil 13 oktyabrda PQ-4860-son “Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish choratadbirlari to'g'risida”gi qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 12 oktyabrda 638-son “Alohida ta'lim ehtiyojlari

bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ huquqiy xujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi qarori va boshqa xujjatlarda kadrlar masalasi, ta'lim mazmunini modernizatsiyalash, jarayonni metodik va didaktik ta'minlash vazifalari belgilab berilgan. Sanab o'tilgan vazifalarni bajarishda ushbu darslik tayanch manbaa sifatida xizmat qiladi.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan barcha islohotlar zamirida, eng avvalo, kelajak avlodning barkamol bo'lib ulg'ayishi, hech kimdan kam bo'lmay dunyo arenalarini zabt etishga qodir farzandlar bo'lib yetishishi kabi dolzarb masalalarni hal etish turadi. Ayniqsa, yetim va ota-ona qaramog'isiz qolgan, nogiron, rivojlanishida nuqsoni bor bolalarning ijtimoiy himoyasi hamisha davlat va jamiyatning ustuvor vazifasi hisoblangan.

Ushbu vazifani amalga oshirish borasida O'zbekiston Respublikasida rivojlanishida nuqsoni bo'lgan kishilarning huquq va erkinliklarini, teng imkoniyatlarini ta'minlash, turmush faoliyatidagi cheklanish, chegaralarni bartaraf etish, ta'limni tashkil etish va boshqarishga zamonaviy yondashuv, uning sifati va samaradorligini oshirish, jamiyatda aholining turli qatlamlari uchun ta'limning uzviylik va uzluksizligini ta'minlash borasida talaygina ishlar amalga oshirib borilmoqda. Bolalik bosqichida inson psixologo-pedagogik jihatdan kuchli ta'sirlanadi. O'sib kelayotgan bola organizmi, uning miya tuzilishining ichki imkoniyatlari chegarasizligini inobatga olgan holda tashkil etilgan korreksion-pedagogik, psixologik hamda tibbiy ishlar bolaning birlamchi nuqsonini kamaytirib, ikkilamchi nuqsonlarning oldini olishga yordam beradi. Bularning hammasi rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolani mustaqil, hech kinga qaram bo'lmagan holda hayot kechirishga tayyorlash omillaridir.

Bolalarning ijtimoiy reabilitatsiyasi (tiklash) va ijtimoiy adaptatsiyasi (moslashuvi)-bu nafaqat qalbdagi sifatlarni, balki yangi texnologiya va innovatsiyalarning paydo bo'lishi bilan tadrijiy rivojlanib boradigan bu nozik sohada professional yondashuvni talab qiladigan sarmashaqqat mehnatdir. Bu sohaning takomillashuvida nogironligi bo'lgan bolalar bo'yicha idoralararo muhtoj bolalarning ijtimoiy moslashuvi holatini o'rganish bo'yicha tadqiqotlar olib borildi.

Respublikamizda ijtimoiy tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash jamg'armasi tomonidan 2007 yilda «O'zbekistonda inklyuziv ta'lim» loyihasi amalga oshirilgan bo'lib, loyihada O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, Navoiy shahridagi «Umr» imkoniyati cheklangan bolalarga yordam berish markazi, Samarqand shahridagi «Hayot» nomli nogironlarga yordam berish markazi, Jizzax shahridagi «Istiqbolli avlod» markazi, Qashqadaryo viloyatining Qarshi shahridagi «Umid» tashabbuslarga ko'mak berish va rivojlantirish markazi, Termiz shahridagi «Imkon» imkoniyati cheklangan bolalar va oilalarga ko'mak berish markazi, Farg'ona viloyatining Qo'qon shahridagi «Ziyo» maxsus zaruratli bolalarga

ijtimoiy ko'mak berish markazi, maqsadli hududlar hokimliklari, O'zbekistondagi Shveytsariya elchixonasi hamkorlik qilishdi.

Ushbu loyiha doirasida Toshkent, Guliston, Qarshi, Samarqand, Termiz, Andijon, Qo'qon, Nukus, Buxoro, Urganch shaharlarida joylashgan ayrim maktabgacha ta'lim muassasa, maktab, kasb-hunar kollejlari va akademik litseylarda imkoniyati cheklangan bolalar aralash guruhlarda inklyuziv texnologiya asosida ta'lim-tarbiya olishdi.

Saida Mirziyoyevaning tashabbusi bilan 2020 yilda "Ko'ngil ko'zi" xayriya tadbiri doirasida uch ming nafardan ortiq ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalar tibbiy ko'rikdan o'tkazildi. Tekshiruv natijalariga ko'ra, ko'rish qobiliyatini yaxshilash imkoniyati bo'lgan har bir bolaga yordam berildi. Ayni bayram arafasida bu xayriya doirasida "Sovg'alar karvoni aksiyasi" doirasida O'zbekistonning barcha viloyatlaridagi imkoniyati cheklangan bolalarga sovg'a-salomlar ulashildi.

Ko'zi ojiz va zaif eshituvchi bolalarni inklyuziv ta'lim bilan qamrab olish birmuncha qiyinchiliklarni qamrab olishi mumkin. Chunki hozirgi kunda O'zbekistonda tiflopedagog mutaxassislar yetishmaydi. O'zbekiston universitetlarida hozirgi kunda tiflopedagoglarni tayyorlaydigan fakultetlar mavjud emas. Bu borada darslik va qo'llanmalar ham ishlab chiqilmagan. Ko'zi ojiz bolalar o'qishiga mo'ljallangan brayl tilidagi kitoblar juda katta hajmga egaligi va og'irligi bilan bolaning ularni har kuni maktabga ko'tarib borishida qiyinchiliklar tug'diradi.

YUNISEF ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekistonda maktab yoshidagi bolalarning 3 foizdan kamrog'i maktabga qatnamaydi. 2015-yil holatiga ko'ra, 29 ming nafar imkoniyati cheklangan bolalar umumta'lim maktablarida, 18 ming nafar alohida yordamga muhtoj o'g'il-qizlar maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyalangan. 127 nafar imkoniyati cheklangan yigit-qizlar oliy ta'lim muassasalarida tahsil olgan. 2017 yilda taxminan 142 000 nafar bolalar maktabga qatnamagan va ularning 60 foizini qiz bolalar tashkil qilgan bo'lib, ana shu bolalarni aksariyati nogironligi bo'lgan bolalar toifasiga kirishi aytilmoqda. Maktabga qatnamaydigan bolalar ulushi mamlakatdagi o'rtacha ko'rsatkichlarga nisbatan (3 foiz) kattaroq bo'lgan hududlar qatoriga quyidagilar kiradi: Qoraqalpog'iston Respublikasi (7,5 foiz), Sirdaryo viloyati (4,5 foiz), Samarqand viloyati (4,4 foiz), Buxoro viloyati (4,3 foiz) va Toshkent viloyati (4,2 foiz).

Jismoniy yoki ruhiy jihatdan rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bolalar va o'smirlarning jamiyatda tenglashib ketishi, ularga to'laqonli ta'lim berish va maxsus ta'lim mazmunini davr talabiga muvofiq takomillashtirish vazifasini amalga oshirish bugungi kun talabidir. Maxsus ta'lim Darsliklarining mazmunini yangilash, takomillashtirish bo'yicha anchagina ijobiy ishlar olib borilmoqda.

Mamlakatimizda imkoniyati cheklangan bolalar ta'lim-tarbiyasi va ularning ijtimoiy hayotga moslashuviga qulay sharoitlar yaratib berilmoqda. Ularni jamiyatga

integratsiya qilish, avvalo, imkon qadar salomatligini tiklash maqsadida «Imkoniyati cheklangan bolalar uchun umumiy ta'lim loyihasi» asosida ish yuritib kelinmoqda. Bunda, asosan, inklyuziv ta'lim imkoniyatlaridan foydalanish ko'zda tutilmoqda.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida" gi PF-4947-sonli Farmoni.
2. A.Saidov – Nogironlar huquqlarini ta'minlash: milliy va xalqaro yondashuvdagi o'zaro mushtaraklik/Yangi O'zbekiston, 2022-yil 19-fevral. №37 (559) –B.3
3. Abdullayev K. Mehr-muruvvat mezonlari / Xalq so'zi, 2015-yil 3-dekabr. №233 (6416) -B.3.
4. 2019/2020 O'zbekistondagi bolalar vaziyatining tahlili. -Toshkent: YUNISEF. 2020. -B. 54-56.